

VINCZE FERENC

ÖSSZEGZŐ KÍSÉRLET

Egy Dsida-kötet kiadásának körülményei

Szemlérnek a cenzúra kihagyási javaslatára adott válasza egyértelműen mutatja a sajtó alá rendező azon értékítéletét, miszerint a *Tükör előtt* ciklus Dsida egyik jelentős alkotása, mely nélkül nem tudta elképzelni a válogatást.

■ Az első, filológiai igényességet is felmutató Dsida-kötetnek az 1966-ban napvilágot látott *Versek*¹ című gyűjtemény tekinthető, melyet Szemlér Ferenc szerkesztett, majd írt hozzá bevezető tanulmányt, és a kötet végén található bibliográfiát – melyről érdemes megjegyezni, a mai napig talán a leginkább használható – Réthy Andor készítette. Mielőtt azonban a tanulmány megállapításaira és a kötetkompozícióra kitérnék, fontos felfejteni röviden azokat a körülményeket, melyek a könyv elkészülésében szerepet játszottak.

Mivel a *Versek* című Dsida-kötet copyright-oldalán Szemlér nem szerkesztőként, csupán a bevezető megírójaként van föltüntetve, kérdések merülhetnek föl a mű elkészültével és annak mikéntjével kapcsolatban. Ezekre a kérdésekre választ ad Szemlér Ferenc Csizsér Alajoshoz írt 1966-os levele, melyből kiderül,² a szerkesztő nyilvánvalóan tudta, a kötetbe beválogatott Dsida-versek nem mindegyike láthat majd napvilágot, s bizonyos kompromisszumok megkötésére is képes lett volna, főként a *Tükör előtt* ciklus érdekében. Azonban a kiadói döntés – úgy tűnik – elfogadhatatlan volt számára, mivel az áldozatos munka révén összeállított gyűjtemény elejéről végérvényesen levétette a nevét. Ezt alátámasztja Csizsér Alajos Rónay Györgyhez írt levele is, melyben a Dsida-hagyaték egyik birtokosa éppen a kötet ügyéről számol be – bizonyos kevésbé köztudott részleteit is megvilágítva – a *Vigilia* akkori szerkesztőjének:

„Szemlér Ferenc 1964 év elején kapott megbízást az Irodalmi Könyvkiadótól Bucurestiben, hogy Dsida Jenő irodalmi hagyatékát gyűjtse össze és rendezze sajtó alá. Szemlér ekkor írt a költő itt

Győrben lakó Szüleikhez és nekem. Ugyanis én rendelkezem – szerény véleményem szerint – a legteljesebb anyaggal. Természetesen én készséggel és örömmel álltam mindenben Szemlér Ferenc rendelkezésére. Úgy a család, mint a saját anyagom azon részét, mellyel nem rendelkeztek, elküldtem Szemlér Ferencnek Bucurestibe a Szerzői Jogvédő Irodán keresztül. Ezenkívül elküldtem dr. Reischel Arthur (Réthy Andor) volt p. tanár, ny. könyvtárigazgató – egyetemi tanárnak is a könyvészet kiegészítésére.

Szemlér Ferenc később elküldte az általa összeállított anyag tartalomjegyzékét, melyben a Leselkedő magány, a Nagycsütörtök és az Angyalok citeráján c. kötetek teljes anyaga benne szerepelt, kivéve az utolsó kötetben lévő műfordításokat. Vagyis a Tükör előtt, a Húsvéti ének, Az üres sziklasír mellett, a Templomablak, Csokonai sírjánál, Út a kálváriára stb.

Az eddig meg nem jelent versek közül, amiket Rettenetes virágének ciklus alatt Szemlér Ferenc felvett a kötetbe, a lektorok kihagyták, illetve törölték a csatolt részletezésben feltüntetett verseket is.

Szemlér Ferenc úgy a Dsida családnak, mint a nekem írott levelében fel volt háborodva és az illetékeseknél tiltakozott a Tükör előtt és a Csokonai sírjánál c. versek kihagyása miatt. Végső soron kiegyezett volna úgy, hogy ha a többi jelentős verset ki is hagyják [sic!], de az a kettő benne maradjon a kötetben. Mivel az erre vonatkozó különböző intervenciók, tárgyalások nem vezettek semmiféle eredményre, Szemlér Ferenc lemondott a kötet szerkesztői megbízatásáról. A család és én felkértük Őt, hogy továbbra is vállalja a verses kötet szerkesztését még ilyen megnyirbált csonka állapotban is, – mivel az ugyanis már összeállt – mert a cél az, hogy minél előbb megjelenhessen. Azonban Szemlér a történetek után nem volt hajlandó a nevét odaadni. Kérésünkre csak a bevezető tanulmányát nem kérte vissza, amit korábban bocsátott a Kiadó rendelkezésére.

A Kiadónak könnyű volt a dolga, mert a kötetet Szemlér nagy szeretettel, kiváló szakértéssel és több évig tartó kutatómunkával befejezte.

A lektorok pedig – az én meglátásom szerint – a vallásos költemények nagy részét egyoldalú rövidlítésből, hozzánemértésből egyszerűen kihagyták. A Csokonai sírjánál c. verset pedig, mivel Debrecenben íródott – gondolom – sovinizmusból törölték...”³

Csiszér levele amellet, hogy rávilágít a kötet létrejötte körül kialakult, a cenzúra előidézte bonyodalmakra, felfedi azt is, milyen folyamat előzte meg egy ilyen gyűjtemény elkészültét. Míg Dsida szövegkiadások révén történő részleges kanonizációja Magyarországon már az 1958-as Áprily szerkesztette kötet révén megtörtént, addig Romániában a kanonizáció első lépcsőjeként lezajlott Dsida-vita után mintegy tíz évvel születhetett meg a második világháború utáni első Dsida-összeállítás. Szemlérnek a cenzúra kihagyási javaslatára adott válasza egyértelműen mutatja a sajtó alá rendező azon értékítéletét, miszerint a *Tükör előtt* ciklus Dsida egyik jelentős alkotása, mely nélkül nem tudta elképzelni a válogatást.

Az 1966-ban megjelent *Versek* című kötet egyik fontos elméleti kérdése, hogy voltaképpen milyen jellegű kötetnek is tekintjük. A Csiszér emlegette lektorok egyike éppen az a Földes László volt, aki az *Utunk* hasábjain zajló vitát összefoglaló írásával még 1957-ben lezárta. A *Dsida Jenő: Rettenetes virágének* címmel saját későbbi kötetében közzétett lektori jelentése a következő mondattal kezdődik: „Dsida Jenő válogatott verseinek megjelentetésével régi adósságot törleszt a kiadó.”⁴ Földes tehát válogatott kötetnek nevezi a *Verseket*, és később így folytatja: „Általában elmondható a kézirat szerkesztői apparátusáról, hogy az olyan, mintha egy szövegkritikai kiadvány igényeit akarná kielégíteni, s ez a legtöbb, amit válogatott szövegek szerkesztéséről mondani lehet.”⁵ Ami miatt válogatott kötetként tekinthetünk a gyűjteményre, az az a tény, hogy Szemlér kutatásainak köszönhetően fény derült több, a hagyatékban ma-

radt szöveg létre, melyről a szerkesztői jegyzet alaposan tudósítja olvasóját.⁶ Tehát az 1966-os válogatás – ellentétben Rónay, Áprily és Katona munkáival – már nem a Dsida életében megjelent két, majd halála utáni harmadik kötet anyagából válogat, a jelző elsősorban a hagyatékban maradt versek kiválasztására vonatkozik immár.

Ha figyelembe vesszük Földes lektori jelentését, akkor a *Versek* vizsgálatok két szempontot mindenképpen érdemes szem előtt tartanunk. Egyfelől a cenzúra működését, másfelől a kötet szerkesztő eljárásait, melyek az előbbitől függetlenül is felvetnek kérdéseket.

Földes lektori jelentésében három nagyobb egység különíthető el: elsőként Szemlér bevezető tanulmányát vizsgálja meg, majd a kötetkompozíció következik, végül a Réthy összeállította bibliográfia. A tanulmány kapcsán Földes két részletben, pontokba szedve tárgyalja elsőként Szemlér tárgyi tévedéseit⁷ és tesz javításra vonatkozó javaslatokat, de emellett hangot ad bizonyos ideológiai megfontolásoknak is: „20. old. Dsida idealista ismeretelméletével kapcsolatban végig problematikusak a fogalmazások. Első bekezdés: »Dsidánál csakugyan észrevehető bizonyos transzcendentális, agnosztikus, a dolgok lelkét valahol a közönséges látszat mögött keresgélő szándékosság.« A dolgok lelke valóban a közönséges látszat mögött van, a marxistagnoszeológia szerint is. A hangsúlyt tehát nem a látszat aláadására, hanem a transzcendentális, agnosztikus mozzanatra kell tenni, mert a közönséges látszat mögötti keresgélés még nem agnoszticizmus, sőt a megismerés egyetlen lehetséges útja.”⁸

Látható Földes bírálatában, amint kísérletet tesz arra, hogy élesen különválassza az ideológiai tételeket és eljárásokat. A korszak előírta ideológiai alapokon nyugvó bírálat a későbbiekben is jellemzi szövegét, mikor azzal vádolja Szemlér szövegét, hogy az mindenáron mentegeti a költőt „családi környezete avitt valláserkölcsei mentalitásáért, [...] a forradalommal szembeni idegenkedéséért, hogy aztán kiderüljön, hogy idegenkedett a forradalomtól stb.”⁹

A kötet összeállítása kapcsán tett megállapításai nyomán kiderül, hogy a *Versek* eredetileg, legalábbis a lektorálás fázisában még a *Rettenetes virágének* címet viselte: „a címadó vers ugyanis eddig kötetben nem jelent meg, jelzi tehát, mi a nóvum az új kötetben, másrészt összefoglalóan jellemzi Dsida költői magatartását.”¹⁰ Ahogy az előzőekben, úgy a lektor ezen résznél is pontokba szedve tárja a kiadó elé javaslatait, elsőként a már kötetben megjelent, majd a kéziratos szövegekről és összeállításukról mond véleményt. Az elrendezéssel Földes teljesen egyetért,¹¹ azonban Dsida vallásos versei kapcsán aggodalmának ad hangot a mennyiségük miatt, és ezek esetleges kihagyását is felveti. Azonban nyomban belátja, hogy akár egyetlen szöveg kihagyása is jelentős elméleti problémát vet fel: „Ha a szerkesztőség változtat a kötet összeállításának rendező elvén, úgy nem ártana kidobni ezekből vagy egy tucatot. Ha nem változtat azon, úgy maradhatnak, jelenlétük a kötetben nem megy ideológiai hiba számba. A Válogatott versek rendező elvének megváltoztatása ugyanis meglehetősen fogas kérdés. Mihelyt kimarad akár csak három-négy vers az eddigi kötetek anyagából, máris megszűnt az elvi jogcím arra, hogy megőrizzük a kötetcímeket, ez pedig nagy kár volna, mert ennek nyomán tájékozódik az olvasó a költői műben, mi több, ennek nyomán tudatosítja, mi az új, mi a hozzájárulás ebben a kötetben a Dsida-jelenség megértéséhez. A tucatnyi vallásos költemény jelenléte nem örvendetes, de önmagában még nem volna ok a szerkesztés elvének felborítására.”¹²

Földes, miközben felmondja az ideológia követelte kritikát a vallásos versekkel kapcsolatban, végül mégis a szakmai érvek mentén hozza meg döntését. Ezt a későbbiekben is ennek fényében fogalmazza meg, mikor egyes költemények egy-egy versszakát érintő kérdésben nyilatkozik.¹³

A lektor legvégül kitér a Réthy Andor összeállította bibliográfiára, melyet a bibliográfus három nagy, római számokkal jelzett pontba szedett. A kötet a római I. alatt

szerepeltette A alpontként az *Önálló kötetek és a róluk szóló ismertetések* részt, B-ként *Az egyes költemények (lehetőség szerint a keletkezés évével és a lelőhely megjelölésével)* részt, majd C-ként a *Műfordítások* rész következett. A római kettes *Cikkek, megemlékezések, tanulmányok, nekrológok a költőről*, a római hármas *A rövidítések jegyzéke* címet viselte. Földes kritikái észrevételéből kiderül, hogy ezeken kívül még további D. és E. pontok szerepeltek a bibliográfiában, melyek később kihagyásra kerültek. Ezek egyike lehetett a Földes által is kivételre javasolt karcolatokat és riportokat jelző bibliográfiai fejezet, mivel „a riportcímek között rengeteg a bántó, kényes, rossz emlékeket idéző, tüntetően sérelmi hangú”.¹⁴ A lektor a római egyes fejezetet is bírálja, mivel véleménye szerint az önálló kötetek közlése mellett nincs helye a róluk szóló írásoknak, azokat inkább a római kettes fejezetben kellene közölni. A lektori bírálat ezen – általam is jogosnak vélt – megjegyzését aztán nem fogadta meg a kiadó, így fordul elő, hogy például Gaál Gábor írása, a korabeli recepció egyik fontos szövege¹⁵ nem az A pontban került közlésre, hanem később, a római kettes fejezetben. Ahogyan Földes azon javaslatát sem vették figyelembe, mely a római egyes fejezet B. pontja esetén annak jelzését várta volna el, hogy itt nem csupán a kötetekben közölt, hanem a hagyatékban és a folyóiratokban publikált versek is feltüntetésre kerülnek.

Földes minden kritikai megjegyzése ellenére kiadásra javasolja a kötetet, s 1965. szeptember 16-án – tehát közel egy évvel a kötet nyomdába kerülése előtt – kelt lektori véleményét a következő mondattal zárja: „Végezetül ismét hangsúlyozom, milyen nagy nyereség hazai irodalmunk számára a kötet megjelenése, s annak kiadását örömmel javaslom.”¹⁶ Itt azonban érdemes felidézni az 1983-as Földes-kötetet sajtó alá rendező Láng Gusztáv és Tóth Sándor fogalmazta jegyzetnek a lektori véleményre vonatkozó megállapítását: „Az 1966-ban Versek címmel megjelent kötet összesen 262 verset tartalmaz: 147-et a kötetben megjelentekből és 116 verset a hagyatékából. A kiadó azonban megtartotta az eredeti felépítést, azaz kötetcímek szerinti ciklusokba csoportosította a megjelent verseket.”¹⁷

Ahogy már Csiszér Alajos leveléből kiderült, és amint e jegyzet is megállapítja, a kiadó végül bizonyos versek¹⁸ kihagyása mellett döntött, többek között azoké mellett, melyeket Földes László is megemlített jelentésében, például a *Kacagnak a hitetlenek* vagy a *Sainte Thérèse de Lisieux*. Végül így, mindezeket figyelembe véve kijelenthetjük, hogy – a kötetben már megjelent írásokat is tekintve – válogatott kötet született. Ezt ugyan semmilyen szerkesztői vagy előszóbeli közlés nem jelenti ki, sőt, az eredetileg *Rettenetes virágének* címet is az egyszerűbb, azonban szerkesztői beavatkozást nem implikáló *Versekre cserélték*. A szerkesztő¹⁹ kötet végén található *Jegyzetéből* kiderül, hogy a gyűjteménybe került verseit a költő életében és az általa sajtó alá rendezett posztumusz *Angyalok cíteráján* című kötet alapján gondozták, viszont az nem derül ki, hogy a szövegek emendálását mi alapján végezték el.²⁰ Emellett a szerkesztői megjegyzésekből azon intencióra is fény derül, hogy a szerkesztő elsődleges célja a reprodukálás volt, s minden esetben az *ultima manus* elvét követték.²¹

Érdeemes itt felidézni a mások mellett Dávidházi Péter által is megfogalmazott filológiai kitétel, miszerint „a textológus nemcsak helyreállítja a múlt szövegeit, s újra hozzáférhetővé teszi az egykori ismeretet, azaz tudásunkat gyarapítja, hanem egyszerűsre *felhatalmazza* e szövegeket: részt vesz hivatalos jóváhagyásukban, a terjesztés jogának rájuk ruházásában, s ezzel közvetve szerzőnk hivatalos elismerésében”.²² Jól érzékelhető a felhatalmazás aktusa a hátrahagyott versek közlését tekintve, hiszen a *Versek* mint válogatott kötet újabb Dsida-szövegeket vezet vissza az életműbe, ezzel hozzájárul kanonizációjukhoz. Emellett ugyanez a gesztus, a hatalom gyakorlása érhető tetten abban is, mikor a diskurzus igényei szerint kiemel bizonyos költeményeket – a vallásos értelmezés hátrányos megítélése miatt –, és kihagyásuk

kal eltávolítja őket – elsősorban – a romániai magyar irodalmi kánonból. A levelek, a lektori jelentés másodlagos szövegei²³ által árnyalt körülmények a kihagyás mozzanatát egészen másképp teszik értelmezhetővé, mint 1967-ben Dsida költészetéről és részben az 1966-os kötetéről kritikát megfogalmazó Láng Gusztáv bírálata, aki a vallásos elem elhallgatását kérte számon²⁴ az erre hevesen válaszoló Szemlér Ferenc-től.²⁵ A másodlagos szövegek elsődleges szövegekké tétele tehát éppen azon eljárás körülményeit segíti feltárni, melyek az elhallgatás aktusát gyakorlattá tették, s így a diskurzus működése is megtapasztalhatóvá válik.

Mindemellett érdemes figyelni arra is, miként alakul a Dsidáról és költészetéről folyamatosan változó kép. Hans Ulrich Gumbrecht *Texte edieren*²⁶ című, a filológusi munkáról, annak gyakorlatáról szóló szövegében a szövegek szerkesztését, sajtó alá rendezését folyamatos választások egymásutánjaként írja le, és megfogalmazásában nem igazán az az érdekes, miszerint a szövegek szerkesztése és sajtó alá rendezése értelmező gyakorlat, hanem sokkal inkább az a megállapítás, mely szerint a kihagyott, tehát nem választott elemek fennmaradnak és dokumentálódnak, s így ez is hozzájárul az értelemképző eljáráshoz. Az Áprily szerkesztette 1958-as magyarországi, majd a kezdetben Szemlér, később a kiadó neve mögött névtelenségben maradó szerkesztő alakította 1966-os romániai kötet megkísérelt megszabadulni néhány vallásos verstől. E cenzúra irányította szerkesztői eljárás mögött, mely elfedni próbálta Dsida költészetének ezen vonatkozásait és értelmezési lehetőségeit, egyfelől felsejlik e líra vallási szempontokat érvényesítő (főként a Dsida-korabeli recepció sulykolta) értelmezési mintája és ezzel együtt a szerző, mármint Dsida Jenő elsősorban közéleti és egyházi szerepvállalásai felől értett alakja, másfelől tanúskodik a szerkesztői munka révén arról a szerkesztői és sajtó alá rendezői szerepről, melynek elsődleges célja mindezek lehetőségét elrejteni.

A csírájában mindig is egy hipotetikus szerzői szerepet tartalmazó szerkesztői szerep a Dsida-kötetek vizsgálatokor az 1989/1990-es politikai változások bekövetkeztéig mindig kettős, mivel minden esetben figyelembe kell vennünk a cenzúra mögöttes létezését. E kettősséget feltételezhetjük és figyelhetjük meg Szemlér Ferenc a kötethez írt tanulmányában, melyet Földes László lektori véleményében többször is bírált. A kritika Szemlér azon eljárását érintette, mellyel Dsidát és költészetét – Földes szavával élve – „mosdatja”, azaz mentetegetni próbálja a korabeli diskurzus ideológiai elvárásainak nem megfeleltethető esetekben. Ezzel szemben a Láng-féle bírálat a vallásos szövegek leértékelését kéri számon a tanulmányírón, s így a kettős kritika mögött egyértelműen megtapasztalhatóvá válik a fentebb említett vallásos szerep, melyet a lektori jelentés széles nyilvánosság mögötti és a kritika nyilvánosság előtti megszólalásai is tematizálnak.

Szemlér kötet szerkesztő munkája arról tanúskodik, hogy a három első kötet teljes közlésén túl a hagyatékban maradt szövegek egy jelentős szeletét is az olvasó elé kívánta tárni. Azonban ismerve a kortárs diskurzus gyakorlatát, bevezető tanulmányában a Dsida-vita kialakította – s akkor legitim – értelmezési mintát követte. A vallásos világkép, majd szövegek elemzésekor egyfelől azzal érvel, hogy a költő korai, „hitbuzgalomról” árulkodó verseit első kötetéből szinte mind kihagyta,²⁷ másfelől a katolikus világszemléleti gondolatiságot stilisztikai megoldással fokozza: „Később, egy időben ez az angyalos-szentes-vértanús katolikus túlvilági hang (*Purgatórium, Nagycsütörtök, Panasz gyengülő gyökerekről* stb.) ismét felerősödik, de minderről megint csak hamarosan kiderül, hogy költői díszlet, amely tökéletesen illik Dsida lényéhez, és amelyet pompás művészettel tud nagyon is e földi mondandói köré csoportosítani.”²⁸

Az értelmező stratégiájaként értékelhetjük, hogy a vallásos tematika tárgyalása után közvetlenül – Dsida költészetének befogadástörténetében szinte elsőként – e

költészet erotikus jellegének elemzése történik meg, mely így egyrészt ellenpontként szolgál az ezt megelőző tematikával szemben, másrészt pedig olyan értelmezési lehetőség felé nyit, mely az újdonság erejével bír e líra elemzésében.²⁹ A lektori jelentésből kiderül, hogy a kötet egészének a *Rettenetes virágének* volt a címe, amit később a kiadó megváltoztatott, s csupán a hátrahagyott versek együttese kapta ezt a címet. A kronológiai sorrendben publikált, eddig nem ismert vagy csak folyóiratokban közölt költemények címválasztása szorosan összefügg Szemlér azon értelmezésével, mely a Dsida-szövegek erotikus tartalmát helyezi előtérbe. A virágének mint műfaji megjelölés azonban a kiadói döntés alapján csupán a hátrahagyott versekre vonatkozik, míg a kezdeti törekvés Dsida egész költészetére kívánta alkalmazni.

Miközben a bevezetőt olvasva megállapíthatjuk, hogy Szemlér nem dolgozta át Földes bírálata szerint szövegét, felfigyelhetünk arra is, hogy a tanulmány szerzője kísérletet tesz a vallásos világkép panteista, alapvetően a természetet Istennel azonosító szemléletbe oldásával, azonban itt az ideológiai elvárások szülte ellenreakció is érzékelhetővé válik.³⁰ Itt ismételtén megállapíthatjuk, hogy a szerkesztő-tanulmányíró egy olyan előfeltételezett Dsida-költészetképpel rendelkezik, melyet alapvetően a katolikus világszemlélet határoz meg, s melyet – ez már a szerkesztői és tanulmányíró szerep – a sajtó alá rendezőnek „el kell rejtenie”.

Dsida kánonban elfoglalt helye kapcsán a viszonyítási pontok kijelölése szintén az eddigiekhez hasonlóan történik, ahogyan Szemlér fogalmaz: a költő „mégis inkább azon az úton indult el, amelyet a századelő »Nyugatos« mozgalmában az Ady–Móricz-féle irodalmi forradalommal való összevetésben Babits és Kosztolányi (illetve a Dsida-műben való részesedésük arányában »Kosztolányi és Babits«) hitvallásának lehetett minősíteni”.³¹ Itt a tanulmányíró elsősorban a magyarországi kánont tartja szem előtt, hiszen a Dsida-vita után, a *Versek* megjelenésével együtt az életmű immár a diskurzus igényelte legitimációs eljárásoknak köszönhetően a romániai magyar irodalmi kánon részévé vált. A továbbiakban a fordítások kiemelése történik meg, többek között a román-magyar kulturális kapcsolatok terén elért „eredmények” megemlítése, értékelése. Az eddigi értelmezésekhez képest újdonságot Dsida életművének „kiszélesítése”, tehát a hagyatékban maradt, vagy folyóiratban közölt, de kötetben meg nem jelent versek gyűjteménybe való felvétele jelent. Az új versek – így e költészet korábbi időszakában, vagy a kötetek között eltelt időben született szövegek – elemzése olyan új megközelítéseket eredményezhet, melyek árnyalhatják az e költészetről kialakult elképzeléseket. Erre már Szemlér is kísérletet tesz írásában, mikor e lírában végbement változásokat próbálja meg dokumentálni.³²

A fentebb említett, a cenzúrával is számoló kettős szerkesztői szerep érhető tetten Szemlér kötetnyitó szövegében. A szerkesztős szerepek mögött e költészet vallásos világszemlélete és katolikus szerzőképe rejtőzik, és míg így az egyik felvett szerkesztős szerep a szövegek teljes közlése mellett tesz hitet, addig a másik bizonyos jellegzetességek elfedésében érdekelt. Mindez azonban – mint láthattuk – az értelmezés útjait is meghatározza és részben irányítja.

Végül fel kell hívnom még a figyelmet arra a paradox helyzetre, amit a cenzúra gyakorlata hozott létre. Míg a *Tükör előtt* ciklust kihagyták a kötetből, és ezért Szemlér Ferenc nem jegyezte szerkesztőként a kötetet, addig a bevezető tanulmány jelentős része hivatkozik az említett ciklusra, s elemzi a benne foglalt szövegeket. A kötetszerkezet által sugallt kép és a tanulmány értelmezése ellentmond így egymásnak, s a befogadó előtt leleplez(het)ji a fentebb elemzett gyakorlat fontos, cenzurális mozzanatát.

Az 1966-os kötet kanonizációs hatását illetően megállapíthatjuk, hogy megerősíti a Rónay-, majd az Áprily-féle válogatások által is rögzített első három kötet fontosságát hangsúlyozó szemléletmódot, s amellett, hogy újabb értelmezési mintákat kí-

sérel meg bevezetni, akarva-akaratlanul hozzájárul ahhoz, hogy e líra vallásos tematikája hangsúlyos maradjon. Az is megfigyelhető, hogy míg maga a kötet nyilvánosság elé kerülése – a Dsida-vita hatásával együtt – a költő és költészete romániai magyar irodalombeli kanonikus pozíciójának megerősödését vonja maga után, addig a könyv paratextusa a viszonyítási pontok kijelölésével elsősorban a magyarországi kánon felé irányul – e líra ottani kanonikus helyzete kialakításának igényével.

■ JEGYZETEK

1. Dsida Jenő: Versek. Szerk., Bev. Szemlér Ferenc. Bibl. Réthy Andor. Irodalmi Könyvkiadó, Buk., 1966.
2. „A Dsida-kötet nyomdában van, az év végére talán meg is jelenik. A kihagyott versekre vonatkozólag azonban meg kell jegyezmem, hogy azok jókora része ma csakugyan nem vehető fel egy válogatott kötetbe, amely nem az összes, hanem csak az összegyűjtött verseket tartalmazza. Egyes költemények elhagyása éppen a többiek megjelenését segíti elő, illetve teszi lehetővé. En csupán a Tükör előtt indokolatlan és értelmetlen kihagyása ellen tiltakoztam, és emiatt vétettem le nevemet a kötetről. Ez azonban mit sem jelent amellet a tény mellett, hogy a Dsida-kötet végre annyi év után napvilágot lát!” Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár (a továbbiakban PIM Kit.).
3. PIM Kit. V. 4760/124/1
4. Földes László: Dsida Jenő: Rettenetes virágének. In: Uő: Elvek és viták. Tanulmányok, kritikák. Kriterion, Buk., 1983. 621.
5. Uo.
6. Vö. „Az újonnan feltárt kéziratos anyag nagy részét a költő volt felesége, Szabó Lajosné Imbery Melinda és szülei: Dsida Aladár és Dsida Aladárné bocsátották rendelkezésünkre. Ennek bibliográfiai adatait egészben jelzi Réthy Andor kötetünk mellékletében.” Dsida: Versek. i. m. 495. Tovább árnyalják a kötet előkészületeit mindazon másodlagos szövegek, melyeket Kabán Annamária és Mózes Huba közölnek Imbery Melinda levelezéséből. Vö. Kabán Annamária, Mózes Huba: „A költő özvegyének levelesládájából”. In: Uők: Textus és intertextus. Szövegek világa a Dsida Jenő-i szövegvilágban. Bíbor, Miskolc, 2009. 143–150.
7. Például: „A családi otthon úgy, ahogy az a versből előrajzolódik, nem helyezhető el a kolozsvári Fürdő utcában. A költő egyedül lakott Kolozsváron, a családi, mármint a szülői otthon Szatmáron volt.” Földes: Elvek... i. m. 622.
8. Uo. 624.
9. Uo. 625.
10. Uo. 626.
11. „Szemlér úgy járt el, hogy tökéletesen tiszteletben tartotta a megjelent kötetek anyagát, azok ciklusbeosztását, és a ciklusokon belüli versek sorrendjét, s hozzáadott ehhez 160-at a kéziratos hagyaték 800 verse közül, a rekonstruált keltezés rendező elve alapján.” Uo. 627.
12. Uo.
13. Uo. 628.
14. Uo. 630.
15. Gaál Gábor: A húszéves poéta. Keleti Újság 1928. 97.
16. Uo.
17. Uo. 683.
18. A Leselkedő magányból kimaradt: Kacagnak a hitetlenek, Siralom, Törpefenyők jaja, Valami arcot viszek, Rövid napló: a Nagycsütörtökből: Purgatórium, Csöndesek az ő léptei, A föld és az ember megmarad; az Angyalok citerájából: Sainte Thérèse de Lisieux, Húsvéti ének az üres sziklasír mellett, Templomablak, Út a Kálváriára, Csokonai sírjánál, a Tükör előtt ciklus. Az újonnan közzétenni kívánt versekből Csizsér Alajos levele szerint a következő szövegek maradtak ki: Egy fehér lélekhez, Az én őszöm, Alkonyatkor, Egyedül, A költő, Tavasz borongás, Tóparton, Tavasz kezdetén, A malom, A koszorú, Vasárnapi viziten, Még nem, Töprengés, Őszi legenda, A szomorúság pókja, Álombahullás, Ama napon, Kalendárium szonettekben, Mi lesz ebből, Nyitva áll az aranykapu. Vö. PIM Kit. V. 4760/124/1. Földes számadatokat közlő lektori jelentése azonban 160 hagyatékából közölt versről tud, a fentebbi jegyzetbeli megjegyzés, ahogyan a Versek című kötet jegyzetanyaga is 116 ilyen vers publikálásáról értesíti az olvasót. Ez azt jelenti, 44 szöveget hagytak ki a kéziratból, tehát Csizsér levélbeli közlése csak részleges, feltehetőleg maga sem ismerte a teljes anyagot.
19. Talán még Szemlér fogalmazta a szöveget, de elképzelhető, hogy a kötet kiadói szerkesztője, Kovács Erzsébet.
20. Vö. „A szöveggondozást a fenti kötetek alapján végeztük. Kisebb eltérés egy-két versnél mutatkozik, ahol szerkesztési vagy nyomdahibát korrigáltunk.” Uo. 495.
21. Vö. „A korabeli sajtóban közölt, de kötetben ezúttal először szereplő versek esetében a Dsida Jenő életében megjelent utolsó változatot reprodukáljuk.” Uo.
22. Dávidházi Péter: Hunyt mesterünk. Arany János kritikus öröksége. Argumentum, Bp., 1994. 62.
23. Vö. „Ezen a ponton nehezen kerülhető el ugyanis annak belátása, pontosabban annak következményei, hogy a kommentár, a különféle autorizáló dokumentumok, a szöveg margóit kitöltő életrajzi, orvosi, privát vagy nyilvános, más kézből származó, véletlen, hibás stb. irományok sokasága – maga is szöveg. Mint ilyen, mindig képes lesz elsődleges szöveggént is viselkedni, ami fordítva is igaz.” Kulcsár-Szabó Zoltán: Filológia az irodalom előtt. In: Kelemen Pál et alii szerk.: Filológia – interpretáció – médiatörténet. Ráció, Bp., 2009. 242.
24. Vö. „Elégedjünk meg azzal, hogy lényegében és fő vonásaiban sohasem haladásellenes» – kerüli meg az egyenes értékelést Földes László terjedelmes tanulmánya is, és a nemrég megjelent, minden eddiginél bőke-

zúbb Dsida-válogatás előszavába (a sok kitűnő részlet-megfigyelés, árnyalt verselemzés mellett) Szemlér Ferenc is lényegében Földes László alap gondolatát finomítja tovább, a könnyed költészetté szublimált életörömben, s a halál előtt érzett őszinte megrendülésben jelölve meg a Dsida-mű egyedül élő értékeit, jelentéktelen költői konvencióvá fokozva le (s hallgatva el) az érett verseiben oly nagy szerepet játszó vallásos elemet.” Láng Gusztáv: Dsida Jenő. (Egy életmű problémái). Korunk 1967. 3. 380.

25. Vö. „Az előbb idézett zárójeles három szó [(s hallgatva el)] ugyanis sem többre, sem kevesebbre nem céloz, mint hogy a kérdéses bevezető az elhallgatás módszerével is igyekezett volna palástolni Dsida érett költészetének vallásos vonásait. Ezzel szemben a bevezető – függetlenül Dsida vallásosságának kérdésében elfoglalt ilyen vagy olyan álláspontjától – többek közt a következőket tartalmazza:” A továbbiakban a szerző saját előszavát idézi. Szemlér Ferenc: Dsida vallásosságának „elhallgatásáról”. Korunk 1967. 5. 679.

26. Hans Ulrich Gumbrecht: Texte edieren. In: Uő.: Die Macht der Philologie. Über einen verborgenen Impuls im wissenschaftlichen Umgang mit Texten. Übersetzt von Joachim Schulte. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2003. 44–68.

27. Dsida: Versek. 11.

28. Uo.

29. Uo. 12–13.

30. Uo. 16–18.

31. Uo. 20–21.

32. Uo. 28–29.

